

УДК. 343.13(477)

Турман Наталя Омелянівна –
кандидат юридичних наук,
юрист

Natalia O. Turman –
PhD in Law,
Lawyer
(Euskirchen, Germany, 53881)

Бутирська Ірина Анатоліївна –
кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Iryna A. Butyrskaya –
PhD in Law, Associate Professor,
Assistant Professor at the Procedural Law Department,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(2 Kotsyubynsky Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine)

Угода про примирення та інститут медіації: законодавчі положення та реалії практичного застосування у кримінальному процесі України

Стаття присвячена аналізу процесуальних норм, що регулюють порядок ініціювання та укладення угоди про примирення у кримінальному процесі України та практичній сфері застосування. У даній статті зосереджена увага на нормативних положеннях, які законодавчо закріплені тривалий час, однак під час практичного застосування породжують певні запитання або застосовуються з певними порушеннями. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства у зазначеній сфері.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угоди, угода про примирення, ініціювання, укладення та виконання угоди про примирення, медіація, процес здійснення медіації.

Статья посвящена анализу процессуальных норм, регулирующих порядок инициирования и заключения соглашения о примирении в уголовном процессе Украины и практической сферы применения. В данной статье сосредоточено внимание на нормативных положениях, которые законодательно закрепились длительное время, однако при практическом применении порождают определенные вопросы или применяются с определенными нарушениями. Сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование уголовного процессуального законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, соглашения, соглашение о примирении, инициирование, заключения и выполнения соглашения о примирении, медиация, процесс осуществления медиации.

N.O. Turman, I.A. Butyrskaya Conciliation Agreement and Mediation Institute: Legislative Provisions and Realities of Practical Application in the Criminal Procedure of Ukraine

The article is devoted to the analysis of procedural norms that regulate the procedure of initiating and concluding a conciliation agreement in the criminal process of Ukraine and the practical scope. Despite the significant practice of applying the institution of agreements in the criminal process of Ukraine, the analysis of the norms of the CPC of Ukraine and judicial practice shows the existence of gaps and controversial situations that arise in practice during the application of agreements in criminal proceedings. During the analysis of the-

oretical norms devoted to the institution of agreements, a significant number of questions arise. One of the main questions is: does the institution of agreements function properly in the criminal process of Ukraine? To provide a reasonable answer to this question, it is necessary to refer to the analysis of judicial practice, in particular court decisions (judgments, rulings) by which the court approves the agreement or refuses to approve it. From the analysis of such case law with the "naked eye" it can be seen that the institution of agreements has recently begun to be widely used in practice. There is no doubt that the number of court rulings approving agreements and the small percentage of appeals filed against such verdicts testify to the effectiveness of concluding the latter in practice and reaching an agreement between the parties to the agreement. This article focuses on regulations that have been enshrined in law for a long time, but during their practical application raise certain issues or are applied with certain violations. The conclusions and offers directed on improvement of the criminal procedural legislation in the specified sphere are formulated.

According to the results of the study, the authors conclude that the conclusion of agreements with strict compliance with legal requirements is a guarantee of accelerating the implementation of criminal proceedings. In turn, the imperfection of the procedure, violation of the legally defined procedure for concluding agreements by the parties to such agreements and other participants in criminal proceedings often leads to serious negative consequences and serves as a kind of "obstacle" to the lawful, proper implementation of criminal procedural law.

Keywords: *criminal process, criminal proceedings, agreements, conciliation agreement, initiation, conclusion and execution of conciliation agreement, mediation, mediation process.*

Постановка проблеми. Угоди у кримінальному процесі України – правовий інститут, який отримав законодавче закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) 2012 року. На сьогоднішній день практика застосування даного правового інституту становить більше семи років, що свідчить про немалий «багаж» теоретичних досліджень дієвості даного інституту та ефективності застосування останнього на практиці. Не дивлячись на позитивну динаміку збільшення кількості укладених угод у кримінальному процесі і покращення якості змісту останніх, стверджувати про те, що даний інститут повністю належним чином втілений у практичну діяльність ще рано, оскільки напрацювання єдиної практики застосування його норм наразі триває. Крім того, аналіз теоретичних положень та практичної сфери свідчить про наявність певних помилок, які допускають сторони та інші учасники кримінального провадження під час ініціювання, укладення та виконання угод у кримінальному процесі. Саме тому для покращення якості застосування інституту угод у кримінальному процесі на практиці, доцільно звернути увагу на найбільш поширені помилки, неточності, яких допускаються сторони під час ініціювання та укладення угод, а також на законодавчі прогалини, що у своїй сукупності чи навіть поодиноці, досить часто призводять до несприятливих наслідків для сторін або інших учасників процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут угод у кримінальному процесі України був предметом дослідження багатьох вчених, серед яких слід відзначити: Ю.В. Бауліна, І.А. Войтюка, В.Г. Гончаренка, А.М. Гриба, Ю.М. Грошевого, В. О. Гринюка, В.Т. Маляренка, Н.В. Нестор, Р.В. Новака, В.Т. Нора, Г.Ю. Саєнко, В.Я. Тація, І.А. Тітка та інших.

Однак розроблення єдиного механізму реалізації норм, присвячених інституту угод у кримінальному процесі України, аналіз проблемних питань, які виникають на практиці, та колізійних аспектів, пов'язаних з даним інститутом, потребує подальшого вивчення і удосконалення, як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Метою та завданнями статті є аналіз законодавчих положень, присвячених застосуванню угоди про примирення у кримінальному процесі України, практичної сфери застосування останньої, а також опрацювання спірних та колізійних моментів, які виникають при реалізації даного інституту на практиці з метою удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Зміст ч.1 ст.469 КПК України чітко закріплює, що ініціювати укладення угоди про примирення можуть чітко визначені особи – потерпілий, підозрюваний або обвинувачений, а вже домовленості стосовно угоди про примирення можуть прово-

дитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Дана законодавча норма була неодноразово предметом дослідження з боку науковців і в значній кількості наукових праць наголошувалося на положенні, що ініціювати укладення угоди про примирення можуть виключно потерпілий, підозрюваний або обвинувачений, а також у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, угода про примирення може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Не дивлячись на тривале законодавче закріплення та практичне застосування даних норм у кримінальному процесі, ми досить часто спостерігаємо порушення законодавчих норм під час застосування останніх, щов свою чергу слугують підставою для відмови суду у затвердженні даного виду угоди. Сторони продовжують допускатися помилок під час ініціювання та укладення угоди про примирення. Необхідно чітко розуміти, що у разі примирення існує певна рівність сторін, які повинні спільно ініціювати процес примирення і спільно вчиняти дії по досягненню згоди, тобто повинні бути зацікавлені в укладенні угоди і активно сприяти досягненню позитивних результатів. Усупереч даним законодавчим положенням, на практиці можна знайти кардинально протилежні ситуації, коли сторони укладають угоду про примирення, фактично не знаючи законодавчих положень про таку угоду і про наслідки, які настануть у результаті укладення даного виду угоди.

Прикладом може слугувати ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 24 березня 2021 року, з резолютивної частини якої вбачається, що суд відмовив у затвердженні угоди про примирення від 24 квітня 2019 року, укладеної між потерпілою і підозрюваним у кримінальному провадженні, оскільки угоду з підозрюваним потерпіла особа уклала за відсутності самого підозрюваного, крім того, підозрюваний не відшкодував потерпілій матеріальну шкоду. У судовому засіданні обвинувачений пояснив, що вину у пред'явленому обвинуваченні не визнає, угоду про примирення з потерпілою взагалі не укладав. Обвинувачений

вказав, що він підписував багато документів у відділенні поліції, з якими не ознайомлювався, а тому можливо і підписав угоду про примирення, з якою не погоджується. Згідно показів обвинуваченого, він не примирився з потерпілою та не узгоджував міру покарання. З матеріалів кримінального провадження чітко вбачається, що укладення угоди не було добровільним і сторони угоди не примирилися [1].

Аналізуючи норми кримінального та кримінально процесуального законодавства, виникає питання, чи можливо укласти угоду про примирення з особою, обвинуваченим, який раніше уже брав участь у процедурі примирення, по іншому кримінальному провадженні? Фактично обвинувачений вже проходив через процедуру примирення, з ним була укладена угода про примирення, яка була затверджена судом і дана угода виконана чи не виконана обвинуваченим. У подальшому обвинувачений знову вчинив проступок, злочин невеликої чи середньої тяжкості або стосовно нього здійснюється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Чи може дана особа повторно укласти угоду про примирення з потерпілим, відшкодувати заподіяну йому шкоду, а кримінальне провадження буде здійснюватися відносно неї в особливому порядку? У цьому випадку з метою усунення «недобросовісності» обвинуваченого і зловживання ним можливістю черговий раз укласти угоду про примирення, на нашу думку, доречно на законодавчому рівні закріпити положення, згідно якого угода про примирення може укладатися з тими обвинуваченими, які притягуються до кримінальної відповідальності у визначеній законодавством категорії злочинів вперше [2].

Черговим та досить важливим кроком після ініціювання укладення угоди про примирення є складання змісту угоди. Сам текст угоди про примирення повинен чітко відповідати нормам, встановленим чинним законодавством, а сторони угоди повинні чітко розуміти його зміст. Обов'язковою складовою змісту угоди про примирення є встановлення розміру шкоди, завданої потерпілому. Якщо підозрюваний (обвинувачений) відшкодує шкоду грошима, то у даному випадку доречно зазначити її розмір у грошовому еквіваленті. В угоді також може бути зазначено обов'язок відшкодувати шкоду помісячно. У такому випадку сторони угоди

повинні чітко погодити дату, до якої помісячно повинно здійснюватися відшкодування завданих збитків, до моменту досягнення відповідного результату (наприклад одужання потерпілого). З цього приводу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в ухвалі від 11 квітня 2013 року у справі № 5-2008км13 зазначив: «Закон не вимагає, щоб таке відшкодування або усунення шкоди було здійснено у повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені претензії потерпілого. Так, задоволення матеріальних претензій може мати місце і частками, протягом періоду часу, визначеного сторонами»[3].

Тобто ще однією обов'язковою складовою угоди про примирення є встановлення строку відшкодування шкоди чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення. Так, Є.В. Повзик пропонує передбачити у ст. 471 КПК України положення, що строк відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, не може перевищувати строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення [4, с. 15]. Ряд науковців доречно зазначають у своїх працях, що відшкодування шкоди або усунення збитків можливо відстрочити на певний строк [5, с. 227; 6, с. 96–98], оскільки підозрюваний чи обвинувачений не завжди має реальну можливість відшкодувати шкоду в повному обсязі, наприклад, враховуючи скрутне матеріальне становище.

Утім, серед науковців існують і інші точки зору. Так, О.В. Хімичева доречно зазначає, що завдана шкода має бути повністю відшкодована до вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, тому що в іншому випадку потерпілий не отримає достатніх гарантій відшкодування такої шкоди [7, с. 128–129]. Аналізуючи зміст угод про примирення, часто простежується ситуація, коли сторони зазначають граничний строк відшкодування збитків, ще до моменту затвердження даної угоди судом. У таких ситуаціях потерпілий намагається виключити негативні наслідки, які можуть настати для нього у випадку неналежного виконання чи невиконання угоди про примирення зі сторони обвинуваченого. Фактично,

якщо до зазначеного строку обвинувачений не відшкодував збитки, то потерпілий у підготовчому судовому засіданні просить суд угоду не затверджувати.

Прикладом невірного та некваліфікованого оформлення змісту угоди про примирення можуть слугувати матеріали справи № 466/7436/20. Так, інкримінованим злочином потерпілому заподіяно матеріальну шкоду в розмірі 1300 грн. До моменту розгляду кримінального провадження у суді матеріальна шкода обвинуваченим не відшкодована. У поданій суду угоді про примирення жодним чином не визначено строк відшкодування матеріальної шкоди чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які обвинувачений зобов'язується вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення[8]. Фактично підстави для затвердження угоди про примирення відсутні.

Не дивлячись на те, що інститут угод на даний момент вже більше семи років функціонує на практиці і показник укладення угод останнім часом значно зріс, усунення законодавчих прогалин, колізійних моментів і аналіз помилок, яких допускаються сторони під час ініціювання, укладення та виконання угод у кримінальному процесі України, є актуальним та необхідним.

На нашу думку одним із способів зменшення помилок, яких сторони допускаються під час укладення угоди про примирення, є здійснення належної підготовки та забезпечення законного порядку проведення процедури примирення. У даному випадку доречно ще раз проаналізувати зміст ч. 1 ст. 469 КПК України. Зі змісту даної статті чітко вбачається, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за *допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження*. Фактично, виходячи з даних законодавчих положень, для укладення угоди про примирення можуть залучатися фахівці з цієї справи, так звані медіатори, основною метою діяльності яких повинно бути надання допомоги сторонам при досягненні домовленості та складанні проекту угоди.

Враховуючи вищенаведене, ч. 1 ст. 469 КПК України доречно було б дещо уточнити шляхом внесення змін до останньої та викласти

її в такій редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою особи – медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді)» [9].

Використання послуг медіатора, тобто послуг незалежної, кваліфікованої фізичної особи, яку сторони угоди обрали як посередника при врегулюванні конфлікту (спору) для належного здійснення процедури медіації, забезпечило б краще розуміння сторонами змісту законодавчих положень, процедури ініціювання та укладення угоди про примирення і в свою чергу скоротило б кількість помилок, яких допускаються учасники кримінального провадження під час здійснення вищенаведених процедур.

З аналізу цілої низки укладених угод про примирення і рішень суду, якими ці угоди затверджені, або якими відмовлено в затвердженні даних угод, стає цілком зрозуміло, що до послуг медіатора, як суб'єкта кримінального процесуального права України, який не є адвокатом, учасники кримінального процесуального права в умовах сьогодення вдаються вкрай рідко. Частково даний факт можна пояснити тим, що суб'єкти кримінального процесуального права (а це здебільшого пересічні громадяни) психологічно не в повній мірі готові звернутися за допомогою у вирішенні конфлікту до медіатора, оскільки часто не розуміють процесуального статусу та сферу діяльності останнього. Фактично досить часто роль медіатора при ук-

ладенні угоди про примирення виконує адвокат (адвокат-медіатор). Який згідно ч.1 ст. 469 КПК може проводити домовленості стосовно угоди про примирення.

Відсутність законодавчого закріплення статусу медіатора в нашій державі, чіткого визначення прав та обов'язків, процесуального та матеріального аспекту діяльності останнього, часто слугує підставою для того, що пересічні громадяни в більшості випадках так і продовжують не розуміти чіткої різниці між послугами медіатора і захисника, позитивними і негативними аспектами, які можуть виникнути під час виконання функцій медіатора захисником. На нашу думку, при укладенні угоди про примирення здійснення процедури медіації (проведення домовленостей стосовно укладення угоди про примирення) повинно все ж таки покладатися на професійних медіаторів, однак процесуальний статус останніх повинен бути чітко закріплений законодавчими положеннями.

Висновки. Укладення угод з чітким дотриманням законодавчих вимог є запорукою пришвидшення здійснення кримінального провадження. У свою чергу, недосконалість процедури, порушення законодавчо визначеної процедури укладення угод сторонами таких угод та іншими учасниками кримінального провадження часто призводить до серйозних негативних наслідків і слугує своєрідною «перепорою» щодо законного, належного втілення даного інституту кримінального процесуального права у практичну сферу.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 24 березня 2021 року у справі № 663/1141/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95796658> (дата звернення 04.08.2021)
2. Турман Н. Процесуально-правовий аспект укладення угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. №3(31). С. 132–136.
3. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 квітня 2013 року у справі № 5-2008км13. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/308654008> (дата звернення 04.08.2021).
4. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.

5. Нестор Н. Сучасні правові основи застосування примирення. *Юридичний журнал*. 2010. № 4. С. 224–229.
6. Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 194с.
7. Химичева О. В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: монография. М.: Закон и право: Юнити-Дана, 2004. С. 128–129.
8. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 24 березня 2021 року у справі № 466/7436/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95763870> (дата звернення 03.08.2021).
9. Турман Н.О. Реалії застосування інституту медіації у кримінальних провадженнях в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2021. №1. С. 267–271.

References:

1. Ukhvala Skadovskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblastivid 24 bereznia 2021 roku u spravi № 663/1141/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95796658> (data zvernennia 04.08.2021)
2. Turman N. Protsesualno-pravovyi aspekt ukladennia uhody pro prymyrennia u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Natsionalnyi iurydycheskyi zhurnal: teoriya y praktyka*. 2018. №3(31). S. 132–136.
3. Ukhvala Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh spravvid 11 kvitnia 2013 roku u spravi № 5-2008km13. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/308654008> (data zvernennia 04.08.2021).
4. Povzyk Ye. V. Pravovi naslidky vyznannia pidozriuvanym, obvynuvachenym svoiei vyny (porivnialno-pravove doslidzhennia): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. Natsionalnyi universytet "Iurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho". Kharkiv, 2013. 20 s.
5. Nestor N. Suchasni pravovi osnovy zastosuvannia prymyrennia. *Yurydychnyi zhurnal*. 2010. № 4. S. 224–229.
6. Mandrychenko Zh. V. Zviltrennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti u zv'iazku z prymyrenniam vynnoho z poterpilym: dys. ... kand. yuryd. nauk.: 12.00.08. Odeska natsionalna yurydychna akademiia. Odessa, 2007. 194s.
7. Khymycheva O. V. Kontseptualnie osnovi protsessualnoho kontroliia y nadzora na dosudebnikh stadiiakh uholovnoho sudoproizvodstva: monohrafiya. M.: Zakon y pravo: Yunyty-Dana, 2004. S. 128–129.
8. Ukhvala Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 24 bereznia 2021 roku u spravi № 466/7436/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95763870> (data zvernennia 03.08.2021).
9. Turman N.O. Realii zastosuvannia instytutu mediatsii u kryminalnykh provadzhenniakh v Ukraini. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2021. №1. S. 267–271.